

Πρεβεζάνικα Χρονικά

ΠΡΕΒΕΖΑΝΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ, 59-60 (2023)

ΠΡΕΒΕΖΑΝΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ

ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΤΗΣ ΔΗΜΟΤΙΚΗΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ ΠΡΕΒΕΖΑΣ
ΒΡΑΒΕΙΟ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ 2020
Περίοδος Β', Έτος 40^ο, Τεύχος 59-60

Αφιερωμένο στον Γιώργο Ι. Μουστάκη

Πρέβεζα 2023

Ευκλείδης Τσακαλώτος, ο Γυμνασιάρχης μας

Κωνσταντίνος Χρ. Κωστούλας

doi: [10.12681/prch.41372](https://doi.org/10.12681/prch.41372)

Copyright © 2025, Κωνσταντίνος Χρ. Κωστούλας

Άδεια χρήσης [Creative Commons Αναφορά 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Κωστούλας Κ. Χ. (2025). Ευκλείδης Τσακαλώτος, ο Γυμνασιάρχης μας: ένας μαθητής θυμάται. *Πρεβεζάνικα Χρονικά*. <https://doi.org/10.12681/prch.41372>

Κωνσταντίνος Χρ. ΚΩΣΤΟΥΛΑΣ

*Ευκλείδης Τσακαλώτος, ο Γυμνασιάρχης μας.
Ένας μαθητής θυμάται*

Μια συνηθισμένη ανάμνηση των «μεγάλων» παιδιών είναι η καταφυγή και η επιστροφή στα παιδικά χρόνια και, κατά τις συγκυρίες των γεγονότων, στα μαθητικά χρόνια. Έτσι, είναι αναπόφευκτο και στη σύγχρονη εκπαιδευτική επικαιρότητα και συζήτηση οι παλιοί μαθητές να αναμοχλεύουν παλιές μαθητικές αναμνήσεις με διαδρομές, σε μια πορεία που συνδέθηκε με χώρους, με ανθρώπους, με γεγονότα, με συναισθήματα, με τη γνώση και Παιδεία μιας αρκετά παλιάς εποχής, η οποία προσδιόρισε και δρομολόγησε την προσωπική εξέλιξη και κοινωνική και επαγγελματική παράσταση καθενός μας.

Μαθητής του Γυμνασίου Πρεβέζης και εγώ, θα επιχειρήσω μια τέτοια αναδρομή και έναν αναστοχασμό αναμνήσεων, ενθυμήσεων, προσώπων και γεγονότων, όπως τα έζησε η γενιά μου, η οποία βγήκε από τον παγκόσμιο πόλεμο με τραυματικές εμπειρίες και με ένα αβέβαιο μέλλον που σκιαζόταν από μια άλλη ανώμαλη περίοδο, η οποία μας βρήκε στα θρανία του Γυμνασίου.

Αν είναι κάτι που προκάλεσε αυτή την καταγραφή εκείνης της εποχής, είναι ο στοχασμός μου γύρω από όσα πολιτικά και εκπαιδευτικά διαδραματίζονται γύρω μας, τα οποία με φέρνουν ξανά και ξανά στο θυροστόμι του Γυμνασίου, στο παλιό κτήριο, εκεί στα σταυροδρόμια του Αγίου Κωνσταντίνου, στα θρανία του και σε ένα πρόσωπο που δεν ξεχνάμε ποτέ. Δεν λησμονούμε, βέβαια, και όλους τους άλλους συντελεστές της αγωγής και της γνώσης που αποκτήσαμε στο Γυμνάσιο, με το απολυτήριο του οποίου ξεκινήσαμε τον αγώνα της ζωής μας.

Χωρίς κάποια ιδιαίτερη προσπάθεια, αλλά με μόνη την αυτονόητη πολιτική επικαιρότητα, έρχεται σύνδρομο σε αυτόν τον διαλογισμό μου το όνομα του τότε Γυμνασιάρχη μας, Ευκλείδης Τσακαλώτος, με μια αίσθηση μνημοσύνης και χρέους, και εκτίμησης του έργου του ως καθηγητή των Μαθηματικών, ως Γυμνασιάρχη, ως Παιδαγωγού και ως Ανθρώπου.

Το όνομά του, μάλιστα, απλά, ως Ευκλείδης, ήταν πάντα σε πρώτη αναφορά στις συναντήσεις με τους συμμαθητές μου, στα τόσα χρόνια που πέρασαν από το 1947, που τον είχαμε Γυμνασιάρχη, μέχρι το 1950 που αποφοιτήσαμε από το Γυμνάσιο.

Σε εκείνον τον Ευκλείδη, των γυμνασιακών μου σπουδών στην Πρέβεζα, στην τότε Πρέβεζα, την τραυματισμένη από τον πόλεμο και με τα άλλα σύνδρομα και

τα δυσάρεστα γεγονότα, σαν ένα χρέος και αναφορά στον δάσκαλό μου, που μου έδωσε τα φτερά να πετάξω πάνω από τα ερείπια του πολέμου, να κατακτήσω τη ζωή και να προχωρήσω στη συνέχιση των σπουδών μου στο Πανεπιστήμιο, είναι αυτή η αναφορά μου. Και εδώ θα ξεκινήσω με μια προσωπική μου ανάμνηση.

Η σκέψη μου, πλησιάζοντας το τέλος των γυμνασιακών σπουδών, με βασάνιζε σε συλλογισμούς μου για το μέλλον. Μια σκέψη για το Πολυτεχνείο όλο και με περιζώνε. Μόνος, αποφάσισα να γράψω ένα γράμμα στο Πολυτεχνείο ζητώντας κάποιες πληροφορίες, τι χρειάζεται. Ταχυδρόμησα το γράμμα, με την απλή διεύθυνση, *Πολυτεχνείο, Αθήναι*. Δεν γνώριζα κάτι άλλο. Και αποστολέας το όνομά μου και *Μαθητής Γυμνασίου*. Λίγες μέρες μετά, με φωνάζει ο Ευκλείδης στο γραφείο και δείχνοντάς μου ένα φάκελο μου λέει, χαμογελώντας: «Τι βλέπω Κωστάκη, ετοιμάζεσαι για σπουδές;» Ο αιφνιδιασμός και η αμηχανία μου έφεραν ένα κοκκίνισμα και μια σιωπή. Αισθάνθηκα πως ένα μυστικό μου έβγαινε στο φως. Και μάλιστα στον Γυμνασιάρχη! Τον Ευκλείδη, όπως λέγαμε. Μου έδωσε τον φάκελο με ένα «Μπράβο και καλή επιτυχία!». Είδα τον τίτλο του αποστολέα, *E. M. Πολυτεχνείο*, με τρεμάμενα χέρια, τον άνοιξα και βρήκα μέσα μια έντυπη εγκύκλιο με οδηγίες, τι χρειαζόταν για να λάβω μέρος στη διαδικασία του διαγωνισμού εισαγωγής. Το θεώρησα κάτι σημαντικό και η ευχή του Ευκλείδη με ενθάρρυνε στο τόλμημα. Σήμερα μπορώ να κρίνω πως εκείνη τη στιγμή άρχισε η σταδιοδρομία και η μετέπειτα πορεία μου.

Πάνε περισσότερα από 73 χρόνια από τότε και ανάμικτες είναι οι σκέψεις των αναμνήσεων, με έντονες εικόνες της παρουσίας του μέσα στη ζωή του Γυμνασίου, ενώ μέσα και στη δική μας ζωή συνεχίζουν ακόμη να αποτελούν μια νοσταλγική επιστροφή στα δύσκολα παιδικά μας χρόνια, σε μια περίοδο μάλιστα που ένας πόλεμος γύρω μας βρισκόταν σε εξέλιξη.

Έτσι θυμάμαι τον αλησμόνητο Γυμνασιάρχη Ευκλείδη Τσακαλώτο και τον τοποθετώ, τον βλέπω ακόμη σε πολλές εικόνες, στην έδρα, στην πόλη, στην εκδρομή, στο μάθημα των Μαθηματικών ή της Αστρονομίας, στο γραφείο του. Λιτός, απλός, κατανοητός, προσιτός και σύντομος, ως μαθηματικός, απόλυτος και αυστηρός σε αρχές και αξίες, σαν μαθηματικά αξιώματα. Είχε καταλήξει στη δική του μεθοδολογία διδασκαλίας και αξιοποιούσε παραγωγικά τον διαθέσιμο χρόνο ολοκληρώνοντας πάντοτε την ενότητα του κεφαλαίου που δίδασκε.

Στην εξέταση χρησιμοποιούσε το κουτάκι με τα αριθμημένα φασόλια σαν μια εγγύηση αμεροληψίας και απρόσωπης, τυχαίας επιλογής του εξεταζόμενου. Στο κουτάκι είχε ο κάθε μαθητής την αριθμητική του ταυτότητα.

Είχα μια καλή επίδοση στα Μαθηματικά. Όμως σε κάποιο πρόχειρο διαγώνισμα βγήκα εκτός θέματος. Ο Ευκλείδης στην ανακοίνωση του αποτελέσματος του διαγωνίσματος στην τάξη μου λέει απλά και εις επήκοον όλων: «Κωστάκη, δεν πήγες καλά, ο βαθμός σου είναι 2». Σιώπησα, αλλά στην τάξη και στη σχολική κοινότητα αυτή η κρίση περνούσε ως απόφαση δικαίας βαθμολογίας, που ενίσχυε το κύρος του. Ήταν ένα από τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα του Ευκλείδη ως Γυμνασιάρχη, Διευθυντή της σχολικής μονάδας, ο οποίος κρατούσε ψηλά το κύρος και την καλή φήμη του σχολείου.

ΕΙΚΟΝΑ 1: Ο Ευκλείδης Τσακαλώτος σε σχολική εκδρομή του 1948

Ήταν αυστηρός με παραπτώματα και παραβατικές πράξεις σε θέματα ευταξίας και συμπεριφοράς των μαθητών. Αμέσως μετά την πρωινή προσευχή ανακοίνωνε αν υπήρχαν αποφάσεις του Συλλόγου των Καθηγητών και πιθανές πειθαρχικές ποινές. Ένα πρωί, σε μια τέτοια ώρα, έβγαλε το «χαρτάκι» και ανακοίνωσε κάποιες τέτοιες αποφάσεις του Συλλόγου των Καθηγητών με κάποιες τιμωρίες. Σε αυτές περιλαμβανόταν και ο γιος του, Στέφανος, με αποβολή κάποιων ημερών. Το είπε απλά: «Στέφανος Τσακαλώτος. Αποβάλλεται επί πενθήμερον δι' ανεπίτρεπτον συμπεριφοράν.» Βουβό και ανέκφραστο όλο το παραταγμένο Γυμνάσιο. Όμως, ήταν κάτι που εμπέδωνε το αίσθημα δικαίου που περιέβαλλε τον Ευκλείδη, ένα μάθημα αγωγής του πολίτη, και του ανέβαζε το διευθυντικό κύρος του, την αμεροληψία, αλλά και αυτό που τον τοποθέτησε ψηλά στη συνείδηση των μαθητών, των γονέων και της κοινωνίας. Το γεγονός λειτουργούσε ως διδασκαλία αγωγής και μιας συνειδητοποίησης του νοήματος του δικαίου. Ήταν ένα μάθημα που δεν το ξεχάσαμε ποτέ όλοι οι μαθητές εκείνη τη χρονιά, αλλά και ένα δίδαγμα ισότιμης απονομής του δικαίου προς όλους. Είναι αυτό που

μας έκανε να τον θυμούμαστε συνεχώς και χάρη και σε αυτό απέσπασε την κοινή αναγνώρισή του ως ενός αξιόλογου δασκάλου, δίκαιου διευθυντή και Ανθρώπου.

Η εκτίμηση αυτή τον ακολουθούσε και στη σύνταξη. Οι μαθητές του διατήρησαν ζωντανή την ανάμνησή του, η οποία οδήγησε κάποιους παλιούς μαθητές να πάρουν την πρωτοβουλία να κατασκευαστεί και τοποθετηθεί μια προτομή του στο προαύλιο του Γυμνασίου. Ανώνυμοι, άγνωστοι, αισθάνθηκαν χρεώστες της εγκύκλιας παιδείας και της αγωγής που είχαν στο Γυμνάσιο αυτό. Την προτομή φιλοτέχνησε ο διακεκριμένος καλλιτέχνης Στέλιος Τριάντης (1931-1999) από το Τρίκαστρο Πρεβέζης, και χύτευσε ο Θεόδωρος Ν. Αρταβάνης (30.11.1934 – 13.12.2022), ένας από τους μαθητές του Τσακαλώτου και φίλος του γλύπτη.

Η τήρηση του προγράμματος διδασκαλίας και η ολοκλήρωση της διδακτέας ύλης για τον Ευκλείδη ήταν ένας βασικός κανόνας της διδασκαλίας και μεγάλη ήταν η φροντίδα του, σε βαθμό που αξιοποιούσε κενές ώρες άλλων μαθημάτων για να κάνει επαναλήψεις ή ασκήσεις ή να διδάξει πρόσθετα κεφάλαια από ανώτερα

ΕΙΚΟΝΑ 2: Η προτομή του Ευκλείδη Τσακαλώτου, στο προαύλιο του Α' Γυμνασίου Πρέβεζας. Έργο του Στέλιου Τριάντη, χύτευση του Θεόδωρου Ν. Αρταβάνη

Μαθηματικά και πάντοτε κατάφερε να φθάνουμε στην τελευταία σελίδα της ύλης του διδακτικού βιβλίου την τελευταία διδακτική ώρα του σχολικού έτους.

Η φροντίδα του για λεπτομέρειες στη διδασκαλία, με πρόσθετες σχετικές εγκυκλοπαιδικές γνώσεις, μας εντυπωσίαζε. Δεν μπορώ ή να μην προσθέσω σε αυτές τις αναμνήσεις από τον Ευκλείδη, τη διδασκαλία του κεφαλαίου για τη μαθηματική σταθερά π , που είναι ο σταθερός λόγος (σχέση) του κύκλου προς τη διάμετρο, το γνωστό 3,14... Ένας αριθμός ο οποίος είναι απέραντος. Κατά τη σχετική διδασκαλία μάς εντυπωσίασε, όταν πρόσθεσε στο μάθημα έναν μνημοτεχνικό κανόνα ενθύμησης του αριθμού, με περισσότερο ανάπτυγμα, του Έλληνα μαθηματικού Ν. Χατζηδάκι, ο οποίος για τη μετάδοση του διδακτικού στόχου ($\pi = 3,1415926535897932384626$) συμπλήρωσε μια ρήση του Πλάτωνα καταλήγοντας στην εξής φράση:

ἀεὶ (3) ὁ (1) θεὸς (4) ὁ (1) μέγας (5) γεωμετρεῖ, (9) τὸ (2) κύκλου (6) μῆκος (5) ἵνα (3) ὀρίσῃ (5) διαμέτρῳ, (8) παρήγαγεν (9) ἀριθμὸν (7) ἀπέραντον (9) καὶ (3) ὄν, (2) φεῦ, (3) οὐδέποτε (8) ὄλον (4) θνητοῖ (5) θὰ (2) εὕρωσι (6) [...].

Δεν στάθηκε όμως μόνο σε αυτή την εγκυκλοπαιδική προσέγγιση, αλλά μας δίδαξε και την αντίστοιχη γαλλική παράδοση:

*Que j'aime à faire apprendre un nombre utile aux sages ! / Immortel Archimède
artiste ingénieur / ui de ton jugement peut priser la valeur ?*

Σε αυτή την έκφραση των αριθμών του δεκαδικού π με γράμματα μέχρι του εικοστού δευτέρου δεκαδικού του ψηφίου. Η ανάμνησή του και η ενθύμησή του, η οποία διατηρεί ακόμη ζωντανή αυτή τη λεπτομέρεια της διδασκαλίας του σε αυτή την ανάμνηση και σε αυτόν τον συλλογισμό, μετά από τόσα χρόνια, αποτελεί ένα αδιάψευστο πειστήριο μιας επιτυχούς διδασκαλίας και μιας αξιολόγησης των Μαθηματικών που μας δίδασκε.

Από το μάθημα της Αστρονομίας η προσπάθειά του να μας εισαγάγει στην απέραντη γοητεία του ουράνιου στερεώματος και στους μεγαλειώδεις νόμους της κινήσεως των πλανητών άφησε ένα αποτύπωμα στη μνήμη ενθύμησης ακόμη και των χαρακτηριστικών κινήσεών του στον μαυροπίνακα, όταν σχεδίαζε με σχολαστικότητα τα στερεομετρικά σχήματα, αρχίζοντας με τη φράση: «Όμικρον ο οφθαλμός!», σημειώνοντας στο μέσον του μαυροπίνακα με κιμωλία ένα έντονο στίγμα της κιμωλίας και το γράμμα O .

Και θυμάμαι πάντα μια ιδιαιτερότητα του Ευκλείδη, όταν τελείωνε κάθε τελετή και γιορτή: τις λέξεις που συμπύκνωναν μια σταθερή εθνική αξία παιδείας που έφερε από τα βάθη της ιστορίας και της παράδοσης. Ένα δυνατό «Ζήτω το Έθνος!», που ήταν το καταληκτικό μήνυμα του Ευκλείδη με το οποίο τελείωνε σενά κάθε εθνική γιορτή που οργάνωνε το Γυμνάσιο, αποφεύγοντας πολυλογίες και άλλους πλατειασμούς ή συνθήματα.

Σε όλη αυτή τη διάρκεια της φοίτησής μας, κατά την οποία βρισκόταν σε εξέλιξη τραγικά εσωτερικά γεγονότα, ο Ευκλείδης απέφευγε να κάνει οποιαδήποτε αναφορά

ΕΙΚΟΝΑ 3: Από την εκδρομή του Γυμνασίου Πρέβεζας στην Αγία Τριάδα την Πεντηκοστή του 1948. Εικονίζονται από αριστερά προς τα δεξιά: Καθήμενες στο έδαφος (5 μαθήτριες): Μαίρη Χαλικιά, Φωφώ Γαλανού, Κίτσα Παπαδοπούλου, Βασιλική Κλήμη (άκρη δεξιά). Ημικαθιστοί (2 μαθητές και 6 μαθήτριες): Κώστας Γεωργούλης, Κώστας Κωστούλας, Χρυσανγή Παπαχρήστου, Αθηνά Παπαδάκη, Καίτη Ιωάννου (σκυμμένη), Μαρία Χριστογιάννη, άγνωστη, Καίτη Λάζαρη. Όρθιοι (ομάδα 13 μαθητών και γυμνασιάρχης): Κώστας Φίλος, Χρήστος Αλφαντάκης, Αχιλλέας Τζίμας, άγνωστος, Γεώργιος Νταλαμάγκας, Θεόδωρος Μπαΐλης, Νίκος Ράπτης, Ευκλείδης Τσακαλώτος (γυμνασιάρχης), Θεόδωρος Πανικόγλου, άγνωστος, Κωνσταντίνος Δήμαρης ή Δημόπουλος, Όθων Παπακωνσταντίνου, άγνωστος, Ευάγγελος Παπαμιχαήλ

ΕΙΚΟΝΑ 4: Από την εκδρομή του Γυμνασίου Πρέβεζας στην Αγία Τριάδα την Πεντηκοστή του 1949. Εικονίζονται από αριστερά προς τα δεξιά: Καθήμενοι στο έδαφος σε τρεις σειρές (αριστερή ομάδα 10 μαθητών): Τηλέμαχος Ανδρέου, Καίτη Ιωάννου, Αλέξης Μιχαηλίδης, άγνωστος, Κωνσταντίνος Δήμαρης ή Δημόπουλος (μπροστά), Νίκος Ράπτης (με το κουτί φαρμακείου), Τασούλας, άγνωστος (με άσπρη μπλούζα), άγνωστος (δεν φαίνεται γιατί καλύπτει το πρόσωπό του το πηλήκιο), Αχιλλέας Τζίμας (με πηλήκιο). Καθήμενοι στο έδαφος σε δύο σειρές (δεξιά ομάδα 4 μαθητών): Κίτσα Παπαδοπούλου, άγνωστος, Βασιλική Μίγα, Γεώργιος Νταλαμάγκας. Γονατιστοί στο έδαφος (ομάδα 6 μαθητών): Άγνωστη, άγνωστη, Μαρία Χριστογιάννη, Κωνσταντίνος Κωστούλας, Γεράσιμος Φυσέκης, Σπύρος Δελαπόρτας. Όρθιοι σε δύο σειρές (ομάδα 18 μαθητών και δύο καθηγητών): Όθων Παπακωνσταντίνου, άγνωστος, Καίτη Λάζαρη, Σπύρος Μποντίνας, Βασιλική Κλήμη, άγνωστος, Χρυσανγή Παπαχρήστου, Γεράσιμος Παπαδόπουλος, Ευκλείδης Τσακαλώτος (γυμνασιάρχης), άγνωστος, Χρήστος Αλφαντάκης, Δρίτσας (καθηγητής Γαλλικών, πρόσφυγας από τη Ρουμανία), Απόστολος Μπάκας, άγνωστος, άγνωστη, Γεώργιος Λέκος, Γεώργιος Μπάκας, Ανδρέας Θώμος, Δημήτριος Χασάνης, Δημήτριος Κουνάβης

ή σχόλιο. Συνέβαινε μάλιστα στη διάρκεια αυτών των ετών, να στρατεύονται και μαθητές μεγάλης ηλικίας ή να επανέρχονται στη φοίτηση αποστρατευόμενοι μαθητές.

Όταν μεταφερθήκαμε, το 1946, από το κτήριο του Κατηφόρη μέσα στην πόλη, όπου προσωρινά είχε στεγαστεί το Γυμνάσιο, με το τέλος του πόλεμου, στο παλιό Γυμνάσιο, το κτήριο ήταν ερειπωμένο με το ισόγειο να είναι αποθήκη της UNRRA με κιβώτια από τη βοήθεια της Αμερικής, με τα παράθυρα καμένα και κλεισμένα με άδεια τσουβάλια. Την ίδια εικόνα είχε και ένα μεγάλο τμήμα της πίσω αυλής με μεγάλες στοίβες από κιβώτια της βοήθειας, σκεπασμένα με μεγάλους μουσαμάδες.

Στον όροφο, ο οποίος είχε στοιχειωδώς επισκευαστεί, λειτουργήσαν οι τέσσερις αίθουσες με παλιά θρανία, έδρες και πίνακες, χωρίς θέρμανση, με είσοδο από μια πλάγια πόρτα. Ο Ευκλείδης έτρεχε μόνος του στα λιοστάσια να βρει τα κληροδοτήματα του Γυμνασίου, για να μαζέψει χρήματα για την επισκευή του κτηρίου. Δεν ήταν οικονομολόγος αλλά νοικοκύρης, πρακτικός, ένας μαθηματικός της πράξης, ο οποίος προσπαθούσε να αξιοποιήσει την περιουσία του Γυμνασίου, αφού η Πολιτεία ήταν ρημαγμένη από τον πόλεμο και την κατοχή, και τα επακόλουθα θλιβερά γεγονότα ενός συνεχιζόμενου εσωτερικού πόλεμου.

Τον θυμάμαι να γυρίζει στα διαλείμματα με τον επιστάτη τον Στάθη (Μιχαλόπουλο), στον διάδρομο, με ένα μπουγέλο ασβέστη και με μια βούρτσα να ασβεστώνει τους τοίχους που λερώνονταν από τα δικά μας παλιοπάπουτσα, που κουβαλούσαν λάσπες στο κτήριο. Έφτιαξε καινούργια θρανία και σε κάθε θρανίο κόλλησε μία ταινία με το όνομα του μαθητή που καθόταν σε αυτό, καθιστώντας τον πλέον υπεύθυνο για τον όποιο βανδαλισμό, σαν κι αυτούς που ήταν συνηθισμένο να χαράζονται στα αναλόγια, με σουγιάδες και μουντζούρες, κάτι που το παρακολουθούσε.

Αυστηρός, δίκαιος, με κύρος και χωρίς διακρίσεις έλεγχε την απόδοση καθηγητών και μαθητών αλλά και τη συμπεριφορά και το ήθος όλων. Παρακολουθούσε με ευθύνη, που την μεταकुλούσε και στους καθηγητές, για την κανονική διανομή πάσης βοήθειας που δινόταν για τους μαθητές από την Πολιτεία. Και δεν ξεχνάμε εκείνο το τρίτο διάλειμμα, που παίρναμε ένα κύπελο από γάλα σκόνη με κακάο και ένα σταφιδόψωμο, για να ξεγελάσουμε την πείνα και τη λιγούρα, και να σταθούμε όρθιοι στο μάθημα και στη Γυμναστική. Και ο Ευκλείδης ήταν πάντα εκεί στη διανομή, μαζί με τον αδελφό του Σπύρο, καθηγητή Φυσικών, σε αυτή την τελετουργία αλληλεγγύης και πατρικού ενδιαφέροντος και στοργής της Πολιτείας και των καθηγητών.

Στη λειτουργία αυτής της προσφοράς της Πολιτείας με υλικά από την αμερικανική βοήθεια (αλεύρι, σταφίδες, ζάχαρη), που τα έπαιρναν οι φούρνοι από τις αποθήκες, υπήρχαν και άλλα που έφθαναν στο καζάνι και στη φροντίδα του «μάγειρα», στο Γυμνάσιο, ο οποίος παρασκεύαζε το ρόφημα σε ένα πρόχειρο υπόστεγο στην αυλή. Για τη λειτουργία αυτής προσφοράς είχε οριστεί από κάθε τάξη ένας μαθητής να περνάει το πρωί από κάποιον φούρνο για να πάρει το χαρτοκιβώτιο με τα σταφιδόψωμα της τάξης. Της τάξης μου τα έπαιρνα εγώ από τον φούρνο του Ρένου, που ήταν στη γειτονιά μου. Κανείς δεν δυσανασχετούσε για αυτή τη δουλειά, μια υπηρεσία κοινωνικής αλληλεγγύης.

Όταν κάποτε για πρώτη φορά απεργήσαν οι καθηγητές των Γυμνασίων, εκείνο το πρωί μας έκανε ένα ακόμη μάθημα ευταξίας, ευθύνης και κατανόησης του γεγονότος. Μετά την πρωινή προσευχή, με παρόντα όλον τον Σύλλογο των Καθηγητών, μας είπε απλά, ήρεμα και καθησυχαστικά: «Παιδιά μου, σήμερα δεν θα γίνουν μαθήματα. Έχουμε απεργία, αλλά αυτό είναι ένα θέμα δικό μας και της Πολιτείας. Τώρα εσείς να διαλυθείτε ήσυχα και να πάτε να διαβάσετε τα μαθήματα της επόμενης μέρας.»

Εκείνα τα πολύ δύσκολα χρόνια δεν ξεχνάμε ότι το Γυμνάσιο με τους καθηγητές φρόντιζε για την τάξη και την ισότητα, τη διανομή των τροφίμων που ήταν βοήθεια από τους συμμάχους και στέλνονταν στα Γυμνάσια για τους μαθητές.

Τελειώσαμε το Γυμνάσιο και φύγαμε, μέσα στον πόλεμο, για σπουδές ή για αναζήτηση σταδιοδρομίας, και για πολλά χρόνια, όσο ζούσε, μας έδειχνε τη στοργή και το ενδιαφέρον του, ρωτώντας μας, όπου μας συναντούσε, για την πρόοδο και την πορεία μας. Στη δική μου μνήμη έχει καταγραφεί μια τέτοια εικόνα και στιγμή. Σε μια συνάντηση με ρώτησε τι κάνω και πώς είμαι. Όταν του απάντησα «Πολύ καλά, κύριε Γυμνασιάρχα», εκείνος μου ανταπάντησε με τη φράση: «και γαρ η παρουσία σου δήλον τούτο ποιεί». Ήταν ένα ακόμη μετασχολικό μάθημα του Ευκλείδη.

Να κλείσω με μια ιδιαίτερη ανάμνηση από μια ημερήσια εκδρομή του Γυμνασίου στην Αγία Τριάδα, με το καϊκι του καπετάν Ντίνου Μπάκα μέχρι τον Άγιο Θωμά και από εκεί μέχρι την Αγία Τριάδα με πεζοπορία. Ο Ευκλείδης έφερνε γύρω στις παρέες που διασκεδάζαν μαθητές και μαθήτριες μαζί, δημιουργώντας ένα κλίμα οικειότητας και φιλικής ατμόσφαιρας. Εκείνο όμως που χαραχτηκε στη μνήμη μου, ήταν όταν στο τέλος της εκδρομής, και πριν φύγουμε, οι μαθητές των μεγάλων τάξεων οργάνωναν μια παράσταση, κάτι σαν θεατρική «Επιθεώρηση», με αυτοσχέδια σκετς και παρλάτες. Το ζευγάρι των μαθητών Σωτήρη Γαλανού και Άλκη Μπιτζιλέκη παρίστανε κάποιους καθηγητές, ακόμη και τον Ευκλείδη, σε διαλόγους με χαρακτηριστικές εκφράσεις και μορφασμούς τους. Οι ίδιοι οι καθηγητές όχι μόνο δεν αντιδρούσαν αλλά δέχονταν με ευχαρίστηση και ανοχή αυτή τη «διακωμώδηση». Με αυτή την εκδρομική εκτόνωση των μαθητών, η λήξη της εκδρομής με τη «θεατρική» παράσταση θεωρώ ότι περνούσε και ένα μάθημα «ελευθερίας έκφρασης» στους μαθητές και στις μαθήτριες, το οποίο γινόταν σε ένα επικοινωνιακό περιβάλλον διαλόγου.

Θα μπορούσα να θυμηθώ πολλά άλλα και να γράψω σε αυτό μου το αναδρομικό σημείωμα για όλα όσα μας δίδαξε, για όλη τη γνώση που μας μετέδωσε, αλλά περισσότερο για όσα πλούτισε με το παράδειγμά του τον ψυχισμό μας, τον χαρακτήρα μας και τις αξίες ζωής που μας ενέπνευσε. Ο Ευκλείδης Τσακαλώτος ήταν ένα άριστο παράδειγμα ικανού και υπεύθυνου κρατικού λειτουργού και υπεύθυνου πολίτη. Ένας πραγματικός δάσκαλος.

Τον θυμάμαι και τώρα πολλές φορές, που πάλι η χώρα μας και η πατρίδα μας περνάει δύσκολες καταστάσεις και χρειάζεται πάλι έναν άνθρωπο, έναν υπεύθυνο διαχειριστή, έναν σοφό δάσκαλο να βγει και να μας πει: «Παιδιά, έχουμε απεργία,

αλλά εσείς να συνεχίσετε το διάβασμα, τα δύσκολα χρόνια θα περάσουν», όπως τότε, που εκείνος ο Ευκλείδης στάθηκε δίπλα μας, στο συσσίτιο της γνώσης και στο συσσίτιο του πρωινού γάλακτος με το σταφιδόψωμο, μέσα στη φτώχεια και τη συμφορά του πολέμου.

Η προτομή του Ευκλείδη, του Γυμνασιάρχη μας, μπροστά στο Γυμνάσιό μας, η οποία τοποθετήθηκε με πρωτοβουλία παλιών μαθητών του, εκφράζει και απηχεί την ομοψυχία όλων των μαθητών εκείνης της εποχής, των μαθητών που είναι τα παιδιά του πολέμου, μιας τραγικής περιόδου της πατρίδας μας.

Με ευγνωμοσύνη, σεβασμό και χρέος στον καθηγητή μου, αφιερώνω και εγώ αυτήν την αφήγηση στη μνήμη του, *για θύμηση*.